

СПОСОБИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ МАТЕРІАЛУ В КУРСІ “ІСТОРІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ УЧЕНЬ”

У статті розглянуто співвідношення різних способів систематизації лінгвістичних концепцій у курсі історії лінгвістики.

Ключові слова: концепція, наукова парадигма, наукова школа, напрям, лінгвістична традиція.

Курс історії лінгвістики – важливий етап мовознавчої підготовки. Використовуючи хронологічний принцип подання матеріалу, курс знайомить з основними лінгвістичними традиціями минулого і висвітлює ключові моменти в подальшій історії науки про мову [2, с. 7]. При цьому розглядається діяльність тих лінгвістів і ті лінгвістичні напрями й школи, які особливо чітко зумовили подальший розвиток науки і, зокрема, пов'язані з її сучасним станом. Серед завдань цього курсу – формування низки науково-лінгвістичних компетенцій, зокрема уміння формулювати основні ознаки лінгвістичних напрямів і концепцій, лінгвістичних шкіл та учень, знаходити зв'язок зміни лінгвістичної парадигми зі зміною методологічних підходів до аналізу лінгвістичних проблем.

Метою статті є визначення співвідношення різних способів систематизації лінгвістичних концепцій у курсі “Історія лінгвістичних учень”.

Національні лінгвістичні традиції – це способи репрезентації узагальнень, знань про мову, що сформувалися в межах певних цивілізацій. Правда, визначення “національні” використовується в цьому терміні дещо умовно, скоріше в локальному або цивілізаційному, ніж у країнознавчому, а тим більше, етнічному сенсі; значить, коректніше було б говорити про локальні або автохтонні лінгвістичні традиції. Окремі національні лінгвістичні традиції являють собою перший етап розвитку науки про мову. На цьому етапі ще не існувало єдиної світової науки, і вивчення мов відбувалося ізольовано в межах окремих цивілізацій (що, однак, не виключало можливих впливів одних традицій на інші), причому в більшості випадків таке вивчення було безпосередньо обумовлено вирішенням тих чи інших практичних завдань (навчання, комунікативні контакти) і не відмежовувалося від них. Виділяють давні (індійська, антична, китайська) та новіші (японська, арабська) традиції. Однак ми нічого не можемо сказати про скільки-небудь розвинену національну лінгвістичну традицію в Стародавньому Єгипті (до епохи еллінізму), в індіанських цивілізаціях доколумбової Америки та ін. Перші відомі нам описи мови з'явилися у вавилонській культурі: від 2 тис. р. до н. е. до нас дійшли згруповані за

морфемами, що збігаються, списки слів, які використовувалися в навчальних цілях для заучування. І далі всі перелічені традиції (крім витоків античної) склалися на основі певних практичних потреб, найважливішою з яких була необхідність навчання якоїсь головної для цієї традиції мови. Це були санскрит в Індії, грецька і латинська в античному світі, класична китайська (веньянь) в Китаї, класична арабська в мусульманському світі, старописемна японська (бунго) в Японії. Іншим нагальним завданням, що виникало в межах національних лінгвістичних традицій, було тлумачення престижних текстів, мова яких не всім була зрозумілою. Найчастіше такі завдання виникали на більш пізніх етапах розвитку тієї чи іншої цивілізації (коли таких текстів було вже багато) – показово, що японська лінгвістична традиція, найпізніша за часом виникнення, значною мірою сформувалася у зв'язку з коментуванням текстів на бунго. Особливо важливою була коментаторська діяльність для розвитку фонетики й семантики. У низці традицій особливу роль відіграло формулювання правил віршування: словники рим у Китаї, вивчення довготності голосних і наголосів (вчення про просодії) в античному світі. Нарешті, в Індії стояло особливе завдання, що не мало аналогів в інших цивілізаціях: граматики створювалися для формулювання правил побудови ритуальних текстів.

Усі національні лінгвістичні традиції виходили зі спостережень лише над однією мовою. Деякі традиції взагалі не припускали існування якихось інших людських мов; їх вивчали лише практично і часто прирівнювали до звуків тварин. Інші традиції були змушені рахуватися з існуванням “чужих” мов: грецької для латинського варіанта античної традиції, грецької та перської для арабської традиції, китайської та санскриту для японської. Однак після остаточного формування кожної з цих традицій про “чужі” мови забували. Деякі з традиційних концепцій ґрунтувалися на ідеї про існування тільки однієї “правильної” мови. Такі концепції природного зв'язку між властивостями речей і звучанням відповідних слів ми відзначаємо в різних культурах – від Стародавньої Греції до Японії.

На межі XX і XXI ст. у лінгвістичному наукознавстві активно використовували термін “наукова

парадигма". У спеціальній літературі наукової парадигмою називають певний метод, теорію чи підхід до вивчення мови, що не зовсім точно відображає зміст, вкладений у поняття парадигми автором цієї ідеї Т. Куном [4]. Під науковою парадигмою Т. Кун розумів "загальноновизнані наукові досягнення, які протягом певного часу дають модель постановки та розв'язання наукових проблем"; вони, на його думку, є "джерелом методів, проблемних ситуацій і стандартів рішень", прийнятих ученими на певному етапі розвитку науки [4, с. 31]. Очевидно, що механічно переносити погляди Т. Куна на розвиток лінгвістики неможливо, оскільки, на його думку, гуманітарні дисципліни належать до "ненаукових" (study). У Т. Куна наукове знання розвивається по-різному в "наукових" і "ненаукових" дисциплінах. Наукові (природничі) дисципліни (science) розвиваються в межах єдиної парадигми, загальної для всіх членів наукової спільноти, тоді як для "ненаукових" (гуманітарних) дисциплін характерна одночасна наявність безлічі методологічних і концептуальних напрямів і, як наслідок цього, постійна критика фундаментальних теоретичних постулатів.

У сучасній лінгвістиці наукова парадигма – це панівна для кожного етапу історії лінгвістичних учень система поглядів на мову, що визначає предмет і принципи лінгвістичного дослідження відповідно до культурно-історичного та філософського контексту епохи [1, с. 18].

Більшість учених-лінгвістів розуміє парадигму в лінгвістиці як метод, підхід або модель постановки проблеми та її вирішення, тобто те, що Т. Кун розумів як дисциплінарну матрицю [8, с. 146]. А оскільки "в лінгвістичній науковій спільноті через складності об'єкта дослідження вирішити всі проблеми за допомогою якогось одного методу або підходу достатньо складно, то й сама лінгвістика за визначенням поліпарадигмальна" [7, с. 100].

На думку багатьох лінгвістів, перша посправжньому наукова парадигма в лінгвістиці з'явилася на початку XIX ст. (у зв'язку з появою першого власне лінгвістичного наукового методу), тому поняття "парадигми" застосовується лише до лінгвістики XIX–XXI ст. [9, с. 191–230].

Питання про кількість парадигм у лінгвістиці залишається відкритим. Традиційно виділяють три наукові парадигми: порівняльно-історичну, системно-структурну й антропоцентричну. Порівняльно-історична парадигма була першою парадигмою в лінгвістиці, оскільки порівняльно-історичний метод був першим спеціальним методом дослідження мови. Під егідою цієї парадигми пройшло XIX ст. [5]. При системно-структурній парадигмі інтерес дослідників був сконцентрований на предметі, мові, імені, тому в центрі їхньої уваги перебували системно організовані самостійні елементарні мовні знаки (слова, морфемі). Антропоцентрична парадигма передбачає перемикавання інтересів дослідника з об'єкта пізнання на суб'єкт, тобто аналі-

зується людина в мові й мова в людині. Ідея антропоцентричності мови ключова в сучасній лінгвістиці. Однак піднесення антропоцентризму до статусу парадигми деякі вчені ставлять під сумнів на тій підставі, що антропоцентризм вважається онтологічною, а не методологічною настановою [6, с. 163–173]. Так, Ю.М. Караулов пише про історичну, психологічну, системно-структурну та соціальну наукові лінгвістичні парадигми [3].

Парадигма реалізується в наукових напрямках і школах. Наукові напрями диференціюються за підходами. Рівень і деталізація диференціації може бути різною і залежить від конкретних дослідницьких завдань. Наприклад, у когнітивній лінгвістиці як науковому напрямі антропоцентричної парадигми виділяють два основних підходи – лінгвокогнітивний і лінгвокультурний, які, у свою чергу, можуть диференціюватися на культурологічний – дослідження концептів як елементів культури на базі даних різних наук, мова в цьому випадку є лише одним із джерел знань про концепти (наприклад, для опису концепту використовуються дані про етимологію слова, що називає цей концепт); лінгвокультурологічний – дослідження названих мовними одиницями концептів як елементів національної лінгвокультури в їх зв'язку з національними цінностями та особливостями цієї культури: аналіз "від мови до культури"; логічний – аналіз концептів логічними методами поза прямою залежністю від їх мовної форми; семантико-когнітивний – дослідження лексичної і граматичної семантики мови як засобу доступу до змісту концептів, як засобу їх моделювання від семантики мови до концептосфери; філософсько-семіотичний – досліджуються когнітивні підвалини мовної знаковості.

Структуру наукової школи, наукового напрямку та наукового підходу, на нашу думку можна було б вивчати за допомогою запропонованої англійсько-угорським філософом І. Лакатосом концепції науково-дослідницьких програм англійського як основної одиниці розвитку наукового знання. Науково-дослідницька програма містить "жорстке ядро", яке визнається незаперечним. До складу ядра входять філософські принципи, які розглядаються як евристичні засади. Програма має "захисний пояс", так звану царину "негативної евристики", яка складається з допоміжних гіпотез і відповідних дій учених, що знімають суперечності. У програму включається також царина "позитивної евристики", або звід методологічних дослідницьких правил, що вказують на перспективність або безперспективність подальшого дослідження.

Таким чином, у курсі історії мовознавства є можливість використати різні способи систематизації лінгвістичного знання з метою побудови моделі розвитку науки про мови як закономірного процесу розв'язання теоретичних та практичних завдань.

Список використаної літератури

1. Алефиренко Н.Ф. Современные проблемы науки о языке : учеб. пособ. / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Флинта ; Наука, 2005. – 416 с.
2. Алпатов В.М. История лингвистических учений : учеб. пособ. / В.М. Алпатов. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 368 с.
3. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов ; отв. ред. Д.Н. Шмелев. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
4. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун. – М. : Прогресс, 1977. – 304 с.
5. Маслова В.А. Лингвокультурология : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
6. Угланова И.А. Существует ли мейнстрим в современной лингвистике? / И.А. Угланова // Филол. заметки : межвуз. сб. науч. тр. : в 2 ч. – Пермь ; Скопье ; Любляна : Изд-во Перм. ун-та, 2006. – Вып. 4. – С. 163–173.
7. Хомутова Т.Н. Научные парадигмы в лингвистике / Т.Н. Хомутова // Вестник Челябинского государственного университета. – Челябинск : Изд-во Челяб. ун-та, 2009. – Вып. 37. – № 3. – С. 142–151.
8. Фёдорова М.М. Научные парадигмы в современной лингвистике / М.М. Фёдорова // Перспективы развития современной филологии : матер. III Международ. науч. конф. (17–18 апреля 2012 года). – СПб. : Открытие, 2012. – С. 98–100.
9. Verburg P. Vicissitudes of Paradigms / P. Verburg // Hymes, D. (ed.). Studies in the History of Linguistics: Traditions and Paradigms / ed. D. Hymes. – Bloomington ; L. : Indiana Univ. Press, 1974. – P. 191–230.

Стаття надійшла до редакції 26.11.2013.

Смурова Л.И., Саплин Ю.Ю. Способы систематизации материала в курсе “История лингвистических учений”

В статье рассматривается соотношение разных способов систематизации лингвистических концепций в курсе истории лингвистики.

Ключевые слова: концепция, научная парадигма, научная школа, направление, лингвистическая традиция.

Smurova L., Saplin Yu. Methods of ordering in the course “history of linguistics”

The course of the history of linguistics – an important step of the linguistic training. Using the principle of chronological presentation, the course introduces the basic linguistic traditions of the past and highlights the key points in the subsequent history of the science of language.

National linguistic traditions are ways of representing of knowledge generalizations about the language that formed within certain civilizations. Some national linguistic traditions are the first stage in the development of the science of language. There were no uniform global science at this stage. In most cases linguistic study was directly due to the solution of specific practical problems (education, communicative contacts) and not separates from them. All national linguistic traditions came from observations of only one language.

The term “scientific paradigm” uses in the linguistics at the turn of the twentieth and twenty-first century. the author of this idea was Thomas S. Kuhn. But Kuhn’s views is not possible to mechanically transferre on the development of linguistics, because, in his view, the humanities belong to the “non-scientific” (study). The linguistic scientific paradigm – is the dominant system of views on language in a certain period in the history of Linguistic Studies, scientific linguistic paradigm defines the object and principles of linguistic research in accordance with the historical and philosophical context of this period. There are three scientific paradigms in linguistics: comparative paradigm, structural and system paradigm and anthropocentric paradigm. Raising the status of anthropocentrism is questioned by some scholars on the grounds that anthropocentrism considered ontological rather than methodological orientations. Paradigm implemented in scientific fields and schools. Scientific fields differentiate approaches. Ways of differentiation and details may be different and depends on the particular research goals.

Key words: theory, scientific paradigm, scientific school, field, linguistic tradition.